

Aynur Turan

(əvvəli ötən sayımızda)

Bir ildən sonra Ümumittifaq İcraiyyə Komitəsinin 18 yanvar 1926-cı il tarixli qərarına əsasən Yusif Vəzir sovet vətəndaşlığına daxil olur. Yusif Vəzir 1926-cı ilin aprel ayında həmişəlik olaraq mühacirətdən vətənə qayıdır. Sonralar Stalinə ünvanladığı məktubunda Vəzirov çarəsiz vəziyyətini və on il əvvəl Sovet Azərbaycanına qayıtmasının səbəblərini açıqlayırdı. Vəzirov yazırdı: "Mənim üçün Vətən, dənizdə fırtınalı səyahətdən sonra sığındığım sakit bir liman kimidir", Qurbət ellərdən vətənə qayıtmış Yusif Vəzir ilk əvvəl "Bakı işçisi" nəşriyyatında bədii şöbənin redaktoru, sonralar Dövlət Plan Komitəsinin ictimai-mədəni bölməsində ixtisası üzrə vəkil işləmiş və eyni zamanda müəllimliklə də məşğul olmağa başlamışdı. Əvvəlcə, Azərbaycan Dövlət Universitetinin şərqşünaslıq və pedaqoji fakültəsində, sonralar isə Pedaqoji, Tibb və Neft İnstitutlarında Azərbaycan və rus dilləri kafedrasında dərs demişdi. Eyni zamanda Yusif Vəzir Ruhulla Axundovun redaktəsi ilə çıxmış "Rusca-Azərbaycanca lüğət" in müəlliflərindən biri olmuşdu. Azərbaycan dilində terminologiyasının yaradılmasında da Yusif Vəzir Çəmənzəminlinin böyük xidməti olmuşdur.

Ədəbi fəaliyyəti

Yusif Vəzir 1930–35-ci illərdə Azərbaycan Neft İnstitutunda işləyən zaman, həmin institutda çıxan "Əzizbəyov adına Azərbaycan qızıl Bayraqlı Neft İnstitutunun xəbəri jurnalında "Neft və onun tarixi" adlı məqaləsi ilə bərabər bir çox məqalələr yazıb çap etdirmişdir. Yusif Vəzir bir çox hekayələrini "Maarif və mədəniyyət" jurnalında və başqa mətbuat orqanlarında çap etdirir. Sonralar isə "Qızlar bulağı", "Studentlər", "1917-ci il" adlı romanlarını çap etdirir. 1935-ci ildə "Həzrəti-Şəhriyar" adlı komik pyesini bitirir. Uzun illər tədqiqatçıların diqqətindən kənar qalan "Həzrəti-Şəhriyar komediyası, nəhayət, ilk dəfə 1980-ci ildən incəsənət toplusu "Qobustan" jurnalının 4-cü nömrəsində çap olundu. Dünyada geniş tanınmış və bestsellərə çevrilmiş "Əli və Nino" nun Yusif Vəzir Çəmənzəminlinin qələmindən çıxdığını iddia edən ədəbiyyatşünaslar var.

Yusif Vəzir tərcümələr üzərində də işləyirdi. O, L.Tolstoyun, İ.Turgenevin, A.Neverovun, N.Qoqolun, B.Lavrenevin, L.Seyfulinanın, V.Hüqonun və s. bir neçə əsərlərini rus dilindən Azərbaycan dilinə tərcümə etmişdi. O, kino-ssenarilərin tərcüməsi işində də fəal iştirak etmişdi. Yusif Vəzir 1937-ci ilin aprel ayında tamamladığı "İki od arasında" adlı tarixi romani işdən çıxarıldığı üçün çap etdirə bilməmişdi. Öz sağlığında nəşr etdirmək qismət olmayan Yusif Vəzirovun bu tarixi

romanı ilk dəfə 1964-cü ildə "Azərbaycan" jurnalında müəyyən ixtisarla "Qan içində" adı ilə çapdan çıxmışdı. Yusif Vəzir Yazıçılar İttifaqından çıxarılmazdan 3–4 ay əvvəl yazdığı "Altunsaç" adlı film-novellasını da "Azərbaycan" vermişdi. Geniş müvafəqətə müvafiqində oxunub bəyənilməsinə baxmayaraq "Azərbaycan" direktoru Merkel son mərhələdə Yusif Vəzirovə müvafəqət edərək demişdi, "Studentlər" romanınız tənqid edildi üçün sizinlə müvafəqət bağlaya bilməyəcəyəm.

1907-ci ildə Yusif Vəzirov Qarabağın pir və ocaqlarını kəskin tənqid edən yazısı "Molla Nəsrəddin" jurnalında "Bakı realni məktəbinin altıncı sinif şagirdi Mir Yusif Vəzirov" imzası ilə çap olunur. Bu yazıdan sonra Aşqabadda və Bakının Hacıağa karvansarasında yaşayan qarabağlılar həyəcana gəlib Yusif Vəzirovə qarşı kin bəsləyirlər.

Aşqabaddan gələn təhqir və hədə məktublarının ardı-arası kəsilmir. Onlar Yusif Vəzirovə "Molla Nəsrəddin" jurnalı vasitəsilə üzr istəməyi tələb edir, əks halda onu öldürəcəklərini bildirirlər. Yusif Vəzir 1907-ci il noyabr ayı-

Səfalət içində keçən ömür sahibi - Yusif Vəzir Çəmənzəminli

XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında Cəlil Məmmədquluzadə kiçik hekayələrin böyük ustası kimi tanınmışdır. Cəlil Məmmədquluzadənin əsərlərində əsas mövzulardan biri qadınlara qarşı edilmiş haqsızlıqlar olub. Müəllifin digər əsərləri ilə yanaşı, həmçinin "Ölümlər" əsərində də qaldırıldığı məsələlərdən biri məhz qadın hüquqsuzluğudur.

Cəlil Məmmədquluzadədən sonra Azərbaycan ədəbiyyatında kiçik hekayələr müəllifi olan Yu-

nin ümumi məzmunu haqqında təsəvvür yaradır. Y.V.Çəmənzəminli "Toy" hekayəsində yazır ki, kişinin arvadı vəfat edir, o, on il gözləyir. Kişi bu on ili ona görə gözləyir ki, baldızı hələ uşaqdır. Vaxt yetişir və həmin o körpə qız uşağı on dörd yaşına çatır, vəfat etmiş bacısının həyat yoldaşına ərə getmək üçün əyninə gəlinlik paltarını geyinir və ağlaya-ağlaya bu sözləri deyir: "mən o kişidən qorxuram; bacımı çərledən kişi mənə də öldürəcək". Hekayədə on dörd yaşlı qız uşağının fəryadı, əslində, həmin dövrün az yaşlı qız uşaqlarının etiraz səsi idi. Ümumiyyətlə, "Toy" hekayəsində

Ədəbiyyatımızda Yusif Vəzir Çəmənzəminli qələmi

Təxəllüsləri

"Çəmənzəminli", Yusif Vəzirovun təxəllüslərindən biridir. Yusif hələ uşaq ikən ailənin çətin zamanlarında aclıq nəticəsində Cənubi Azərbaycanın Çəmənzəmin kəndindən qaçaraq Şuşaya pənah gətirmiş və Yusifgilin həyatlarında sığınacaq tapmış Həsənخان, Nifti və Fərəc

Aşqabaddan gələn təhqir və hədə məktublarının ardı-arası kəsilmir. Onlar Yusif Vəzirovə "Molla Nəsrəddin" jurnalı vasitəsilə üzr istəməyi tələb edir, əks halda onu öldürəcəklərini bildirirlər. Yusif Vəzir 1907-ci il noyabr ayının 5-də "Təzə həyat" qəzetində izahat verərək bildirir ki, "Molla Nəsrəddin" jurnalında gedən yazısının məqsədi heç də "müqəddəs" pirlərə və ocaqlara sataşmaq deyil, hiyləgərləri ifşa etməkdən ibarət olub. "Mən göstərirəm ki, adını müsəlmən qoyanların içində çoxsu qurd libasına girib, millətə xəyanət edirlər, millətin gözünü bağlayıb, ümumi insaniyyət nöqtəsindən uzaq salırlar..."

qardaşlarının başqa heç bir qohumları onlara kömək etmir. Yusif sağaldıqdan sonra anasına deyir ki, əgər mən gələcəkdə adlı-sanlı adam olsam, mütləq Cənubi Azərbaycandan gəlmiş sədaqətli qonşularımızın kəndlərinin adını özümə təxəllüs qəbul edəcəyəm. Yusif Vəzirov "Çəmənzəminli" təxəllüsünü qəbul etməsi onun həmin ailəyə bəslədiyi hörmət və məhəbbətdən irəli gəlir. Vəzirov "Çəmənzəminli" təxəllüsündən 1911-ci ildən etibarən istifadə etməyə başlamışdır. 1926-cı ildə Sovet Azərbaycanına qayıtdıqdan sonra o, yenidən bu təxəllüslə yazmağa başlamışdı.

Lakin Çəmənzəminlinin Əlyazmalar İnstitutunda saxlanan əsərlərindən görürük ki, Yusif Vəzirov 1904-cü ildən etibarən öz kimliyini gizli saxlamaq üçün ən az 15 təxəllüsdən istifadə etmişdir. Çox zaman onun seçdiyi təxəllüslər simvolik xarakter daşıyırdı, məsələn, "Bədbəxt", "Haqq tərəfdarı", "Müsavi", "Stradayuşiy", "Sərsəm" və s.

nin 5-də "Təzə həyat" qəzetində izahat verərək bildirir ki, "Molla Nəsrəddin" jurnalında gedən yazısının məqsədi heç də "müqəddəs" pirlərə və ocaqlara sataşmaq deyil, hiyləgərləri ifşa etməkdən ibarət olub. "Mən göstərirəm ki, adını müsəlmən qoyanların içində çoxsu qurd libasına girib, millətə xəyanət edirlər, millətin gözünü bağlayıb, ümumi insaniyyət nöqtəsindən uzaq salırlar. Camaatın dərdinə qalib məktəblər açmaqdan, yetim uşaqları oxutdurmaqdan ki, gələcəkdə küçələrdə qalib camaata zərər yetirməsinlər Bütün bunları eləməyin əvəzində fəqir-füqəranın axır qəpiqlərini də alıb ac-acına qoyurlar. Görünür ki, bəzi oxucular məqalədəki alovlu vətənpərvərlik hissini fərqləndirə bilməyib ağızdan-ağıza yalan və şişirdilmiş şayiələr uydurub yayıblar".

1911-ci ildə Vəzirov "Məlik Məmməd" adlı xalq nağılını "Əli Xan Çəmənzəminli" adı altında çap etdirmişdi. Maraqlıdır ki, "Əli Xan", "Əli və Nino" əsərində baş qəhrəmanın adıdır.

sif Vəzir Çəmənzəminlinin əsərlərində qadınlara hüquqsuzluğu, savadsızlığı (təhsil ala bilməmələri), daha sonra xurafat, saxtakar mollalar, məşədilər, kərbəlaylar, hacılar və s. haqqında döndürən söhbət açılır.

Yusif Vəzir Çəmənzəminli əsərlərində qaldırıldığı problemləri yeri gələndə satira ilə, yeri gələndə yumorla, yeri gələndə də xalq yaradıcılığı nümunələrinin köməyi ilə daha kəskin, daha sərt şəkildə oxucularına çatdırır. Bu baxımdan onun yaradıcılığında sözlü ədəbiyyat nümunələrindən bəhrələnmə geniş yer tutur. Məsələn, Y.V.Çəmənzəminlinin "Toy" hekayəsində az yaşlı qız uşağının qoca kişiye ərə verilməsinə etiraz əlaməti olaraq hekayənin əvvəlində deyilir ki:

Mən bu dərədən ötmərəm, Çadramı yellətmərəm, Ağsaqqala gətmərəm, Kəkili saz oğlan görək...

Əsərin əvvəlində verilən bu mətnəndən artıq oxucuda hekayə-

Y.V.Çəmənzəminlinin yaratdığı surətlər tipik surətlərdir. M.F.Axundov "Hacı Qara" əsərində Hacı Qaranı dövrün acgözlüyü, hiyləgərliyi ilə seçilən insanların tipik obrazı kimi yaratmışdırsa, Yusif Vəzir də burada eyni il obrazların xarakterlərinə uyğun olaraq onları tipikləşdirmişdir. Məsələn, on dörd yaşlı qız uşağı dövrünün çarəsiz qız uşaqlarının tipik surəti idi. Eynilə hekayədəki digər obrazlar da belədir.

On dörd yaşlı qız uşağının əynindəki gəlinlik donu onu ağ güncə yox, qara güncə aparırdı. Ağsaqqala, özü də ölmüş bacısının həyat yoldaşına ərə gedən, əslində, öz bacısının gününə çevrilən on dörd yaşlı bir qız uşağı heç vaxt xoşbəxt ola bilməzdi. Həmin yaşda qız uşaqları əri evində yox, ata evində olub təhsil almalıydılar. Əsil xoşbəxtlik ağ libasla ölçülmür, əsil xoşbəxtlik odur ki, qarşı tərəflər bir-birinin fikirlərini, istəklərini başa düşə bilsinlər.

Yusif Vəzir Çəmənzəminli "Millətperəstlər" hekayəsində də qızların rahat yaşamaları, rahat təhsil almaları məsələsinə toxunmuşdur. Bu hekayədə hadisələr bu cür baş verir: küçədə əli kitablı balaca bir qız uşağı məktəbə gedir. İlk olaraq Məşədi Qasım qızın yaxınlaşaraq, ondan kimin qızı olduğunu soruşur və iki barmağı ilə qızın yanağına toxunur. Qız uşağı cavab vermədən evlərinə qaçır. Daha sonra qız Kərbəlayı Balaca, Keçəl Vəliquluya, Kərbəlayı Ramazana, Hacı Qərbərə rast gəlir. Bunlar da ondan kimin qızı olduğunu soruşurlar. Əslində, qız uşağından kimin qızı olduğunu soruşmalarında məqsəd onun atasını tanımaq və elçi düşüb elmə, təhsilə marağı olan qızı almaq idi...

(ardı gələn sayımızda)